

UMBERTO ECO

MEZE INTERPRETACE

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM
PRAHA 2005

- 7 O van Meegerenovi viz ibid., kapitola 5; Goodman 1968; Barbieri 1987 a bibliografie v Haywoodovi.
- 8 Viz kapitola, kterou Haywood věnuje Schliemannovu případu, jež posuzuje jako složitý propletenec několika podvrhů ex nihilo: „Nejenom že se Schliemannovi nepodařilo objevit slavné (ale mnohem dřívější) Priamovo město, ale nedávno vyšlo též najevo, že Schliemannův objev úžasného pokladu, kterým se proslavil po celém světě, byl rovněž podvrh ... většina pokladu byla skutečná v tom smyslu, že šlo o staré věci ..., samotný poklad byl však podvrh, protože jeho původ byl falešný. Schliemann dokonce vložil do svého deníku fiktivní záznam o objevení tohoto pokladu ... Části byly skutečné, ale celek byl fiktivní. Schliemann padělal ověření a vymyslel kontext“ (s. 91–92).
- 9 Pokud autor B opíše knihu Oa a řekne: „Toto je Oa, vytvořený autorem A,“ pak říká něco, co je pravda. Pokud ale stejný autor B okopíruje obraz nebo sochu Oa a řekne: „Toto je Oa, vytvořená umělcem A“, pak zcela zjevně říká něco, co pravda není (pokud oba tvrdí, že jde o jejich dílo, pak se jeden z nich dopustil plagiátu). Ale je pravda, že autor B, jenž mistrovsky okopíroval Oa a prezentuje jej jako své vlastní dílo, tvrdí něco, co je do očí bijící nepravda? Vzhledem k tomu, že autografická díla jsou svým vlastním typem, pak jejich imitace dodává imitaci náležitou estetickou kvalitu. Totéž se děje v případě podvrhu ex nihilo, když autor B vytvoří malbu „á la ...“. *Učedníci v Emauzích* od van Meegerena – a falešně přisuzování Vermeerovi – byli z etického a právního hlediska nepochybně padělkem (van Meegeren alespoň jednou prohlásil, že jde o Vermeerův obraz). Ale jakožto umělecké dílo to byl skutečně „dobrý“ obraz. Kdyby jej van Meegeren prezentoval jako poctu Vermeerovi, jistě by tento obraz byl oceněn jako úžasné postmoderní dílo. Ohledně celé spleti kontrastujících kritérií viz Haywood, kapitola 5, a následující citát od Franka Arnaua (*Three Thousand Years of Deception in Art and Antiques*, London, Cape 1961, s. 45): „Hranice mezi přijatelným a nepřijatelným, imitací, stylistickým plagiátorstvím, kopií, replikou a padělkem zůstávají mlhavé.“

KAPITOLA XIII.

Sémantika, pragmatika a textová sémiotika

Jakobson kdysi prohlásil, že studovat jazyk pouze ze syntaktického hlediska je totéž jako definovat spací vůz jako „ten, který je obvykle zařazen mezi dva obyčejné vozy“. K tomu bych chtěl podotknout, že studovat jazyk pouze ze sémantického hlediska znamená pro mnohé autory definovat spací vůz jako železniční vagon, do něhož se lidé chodí vyspat. Tato definice sice zní přijatelně, ale skutečně nevím, s jakou by se potázel nějaký bezdomovec, kdyby ji vzal vážně.

Možná je mé pojetí sémantiky přehnaně liberální, ale přesto pocítuji potřebu doplnit definici o upozornění, že spací vagony bývají drahé. Bohužel mnoho sémantiků by namítlo, že věta *Všechny spací vozy jsou vozidla* vyjadřuje analytickou pravdu, zatímco věta *Všechny spací vozy jsou drahé* sděluje záležitosti týkající se poznání světa, a tak ji může studovat pouze pragmatika. Proto kdybych chtěl svému bezdomovci učinit přednášku, musel bych mu říci, že pokud se chce vyhnout nepřijemnostem, měl by namísto sémantiky začít studovat pragmatiku. Syntaktiku může klidně ignorovat, protože po něm nikdo nechce, aby spací vůz identifikoval. Domnívám se, že kdybych k definici přidal ještě evidentní pravdu, že přinejmenším v Evropě je jízda spacím vozem též jistým symbolem společenského postavení, znuděný sémantik by mi odpověděl, že toto je záležitost sociologie.

Máme tu tedy skutečně mnoho disciplín. Existuje nějaké jméno

pro schopnost, díky níž může bohatý, unavený lidský jedinec o mlžné noci, kdy nelétají letadla, pohodlně cestovat z Milána do Paříže, jelikož chápe, co je spací vůz, kdo jím může jet, jak poznat tento druh vozu na nádraží a jak nasednout do Transevropského expresu namísto do Orient expresu? Mám za to, že v tomto případě jde o obecnou sémiotickou schopnost, jež člověku umožňuje interpretovat verbální a vizuální znaky a na jejich základě činit úsudky – tak, že informace poskytovaná těmito znaky je skloubena se znalostí pozadí.

1. PŘEDMĚTY ZKOUMÁNÍ A DIMENZE SÉMIOTIKY

Rozdělení sémiotiky na syntaktiku, sémantiku a pragmatiku navrhl jako první Charles Morris. Byl to inspirativní a plodný – ovšem zároveň nebezpečný – pokus charakterizovat doménu sémiotiky. Morrisovy *Základy teorie znaků*, pokud je chápeme v rámci „encyklopedie sjednocené vědy“, říkají, že stejně jako sémantika a syntaktika je také pragmatika věda: „pragmatikou je označována věda zabývající se vztahy znaků k jejich interpretům“ (1938: 5).

Jelikož každá věda má vlastní předmět zkoumání, výše uvedená definice podstupuje riziko, že promění sémiotiku v pouhou konfederaci třech nezávislých vědních oborů, z nichž každý se bude zabývat svým nezávislým předmětem. V tomto smyslu se sémiotika stává generickým označením, podobným jako „přírodní vědy“ (Morris si byl tohoto rizika vědom, viz 1946: 8.1).

Víme anebo se cítíme oprávněni říkat, jaké jsou náležité předměty zkoumání mineralogie, zoologie a astronomie, a přesto není snadné definovat, jaký je předmět přírodních věd. Ten může být přinejlepším definován spíše jako metoda, způsob poznávání jistých aspektů našeho fyzického prostředí prostřednictvím obecných vysvětlujících zákonů, které – jakmile jsou jednou odhadnuty na základě jistých relevantních dat – mohou být dokázány nebo vyvráceny nějakými testy. Ale ačkoli taková metoda existuje, víme, že data, jež hledáme, když chceme zjistit původ koček, se druhem i dostupností liší od těch, která nám pomohou vysvětlit původ diamantů.

Pokud by Morris pouze řekl, že pragmatika je vědou o vztahu znaků k jejich interpretům, pak by se celá jeho teorie znaků dostala do

potíží. Definovat předmět vědy x jako vztah mezi a a b by znamenalo, že definice a je nezávislá na definici b . Naopak v *Základech teorie znaků* Morris výslovně říká, že „něco je znak jen proto, že je to nějakým interpretem interpretováno jako znak něčeho ... Sémiotika se pak nezabývá studiem určitého druhu předmětů, ale obvyčejnými předměty tak, jak se tyto podílejí na sémióze.“

Je-li vztah k interpretovi klíčový pro samotnou definici znaku a je-li předmětem pragmatiky právě tento vztah k interpretovi, který charakterizuje znak jako takový, v jakém smyslu by se potom pragmatika lišila od sémiotiky?

Předpokládejme, že tři oblasti sémiotiky nejsou vědami, nýbrž spíše rozměry fenoménu sémiózy (anebo popisy, jimiž jde tento fenomén vyjádřit). A předpokládejme s Peircem, že sémióza je „děj, vliv, který sestává ze spolupráce tří subjektů, jimiž jsou v tomto případě znak, jeho předmět a jeho interpretant, přičemž tento tripartitní vliv nelze nikdy rozdělit na děje uskutečňované mezi jednotlivými páry“ (Peirce 5.488).

Z této perspektivy je vztah mezi sémiotikou a jejími třemi obory jiný než vztah mezi přírodními vědami jako rodem a zoologií, mineralogií a astronomií jako jejich druhy. Mnohem více se podobá vztahu mezi filozofií vědy, anebo obecně epistemologií, a třemi epistemologickými problémy – jak vypracovat hypotézu, jak získat relevantní data a jak falzifikaci vyvrátit domnělé vědecké vysvětlení. Není třeba dodávat, že (i) samotný pojem relevantních dat může být ustanoven pouze na základě určité hypotézy, (ii) že hypotézu lze vypracovat pouze tak, že se pokusíme ospravedlnit něco, co instinktivně chápeme jako relevantní data, (iii) že postup testování a vysvětlování může být vyvinut jen za účelem zpochybnění dané hypotézy a (iv) že falzifikovat nějakou hypotézu často znamená jen demonstrovat, že izolovaná relevantní data prostě nebyla relevantní.

Stejně tak pragmatika nemůže být disciplínou, jež by měla náležitý předmět zkoumání, který by se lišil od předmětu sémantiky a syntaktiky. Tři oblasti sémiotiky se zabývají jedním a týmž disciplinárním „předmětem“ a tento předmět je bohužel odlišný od předmětů přírodních věd, které jsou *přirozenými druhy* – pokud něco jako přirozené druhy existuje. Předmětem pragmatiky je stejný proces sémiózy, na který se pod jiným úhlem zaměřuje též syntaktika a sémantika. Ale společenský

a možná i biologický proces jako sémióza nemůže být nikdy redukován na jeden jediný úhel pohledu z mnoha možných.

Planimetrie nám nabízí abstraktní znázornění fyzické skutečnosti. Jenže s výjimkou Abbottovy *Ploché země* žádný fyzický dvojrozměrný svět neexistuje. Existují těla a určité vztahy mezi nimi. Těla podléhají gravitačnímu zákonu, zatímco obrazce rovinné geometrie nikoli. Obrazce a čísla planimetrie můžeme například použít k narysování paralelogramu sil, které určitým způsobem reprezentují některé fenomény závislé na gravitaci; ale těla, jež jsou trojrozměrná, padají k zemi z důvodů, které planimetrie vysvětlit nedokáže. Dvojrozměrný paralelogram sil vypočítávající trajektorii dělové koule může jakožto diagram pouze reprezentovat fenomén, který planimetrie musí pokládat za daný.

Říci, že pragmatika je rozměrem sémiotiky, neznamená zbavit ji jakéhokoli předmětu zkoumání. Naopak to znamená, že pragmatický přístup se zabývá sémiotikou jako celkem, který musí být nahlížen z pragmatického hlediska, má-li být plně pochopen. Pokud se syntaktika a sémantika dostanou do izolace, stávají se – jak prohlásil Parret (1983) – „perverzními“ disciplínami.

1.1. JAZYK VERSUS OSTATNÍ SYSTÉMY

Morris (1938: v, 1) chtěl pragmatice vymezit její vlastní území, a tak řekl, že „jedinečný prvek pragmatiky lze nalézt v těch termínech, které sice nejsou striktně sémantické, ale nemohou být definovány syntaktikou ani sémantikou“. Pokud tím měl na mysli ty textové strategie, které nemůže předvídat ani ta nejliberálnější sémantika – například konverzační implikatury, narážky na intendovaný význam –, potom je oblast pragmatiky přehnaně omezená. Pokud měl na mysli fenomény jako *deixis* a *presupozice*, pak bych namítl, že tyto fenomény mohou a musí být studovány rovněž ze sémantického hlediska. Měl-li na mysli oblast teorie řečových aktů, pak bych řekl, že mnoho druhů řečových aktů může vysvětlit syntaktika a sémantika (jelikož například rozkazy mohou nabývat syntakticky rozpoznatelné imperativní formy a v reprezentaci významu *slíbit* by mělo být obsaženo něco, co bude vystihovat jeho performativní charakter).

Chovám ovšem jisté podezření, že oněmi „termíny, které nejsou striktně sémiotické“, Morris myslel kontextové prvky, které hrají roli v jazykové interakci, například fyzické postavení mluvčího/adresáta,

obličejovou mimiku, čas a místo promluvy apod. Bohužel pokud by tomu tak bylo, pak by tato myšlenka stála v protikladu k celé jeho sémiotice. Ta se totiž zabývá nejen jazykovými fenomény, ale rovněž všemi znakovými systémy.

Pragmatický přístup k verbální interakci musí vzít v potaz vztahy mezi jazykovými promluvy a gesty, obličejovou mimikou, tělesnými postoji, intonací a zámlkami, citoslovci a tak dále. Ale takové sémiotické disciplíny jako paralingvistika, kinezika, proxemika a jejich obdoby si vyvinuly – anebo si právě budují – vlastní syntaktiku a sémantiku. Pragmatické studium kontextů verbální interakce nemůže být nikterak obohaceno sémantikou neverbálních jazyků. A to už vůbec nemluvím o skutečnosti, že pragmatika sama o sobě nemůže být výlučně studiem jazykové interakce, jelikož existují zajímavé příklady pragmatického přístupu k divadlu, filmu či malířství.

A tak i když postavíme jazyk proti jiným, neverbálním systémům, je pragmatika spíše jedním z rozměrů obecnějšího sémiotického bádání než vědou s vlastním výlučným předmětem zkoumání.

1.2. SÉMANTIKA A PRAGMATIKA: SÉMIOTIKÁ PAVUČINA

Sémiotika studuje nejen abstraktní strukturu *systemů* označování (jako například verbální jazyk, karetní hry, dopravní značky, ikonologické kódy apod.), ale i *procesů*, v jejichž průběhu uživatelé prakticky aplikují pravidla těchto systémů, aby mohli komunikovat, tj. aby mohli označovat stavy možných světů nebo kritizovat a modifikovat strukturu těchto systémů jako takových.

Člověk by byl v pokušení říci, že sémantika se zabývá hlavně systémy označování, zatímco pragmatika se zaměřuje na proces komunikace. Jenže protiklad označování/komunikace neodpovídá protikladu sémantika/pragmatika, nýbrž mnohem spíše charakterizuje nejružnější druhy sémantických teorií, stejně jako různé druhy pragmatických fenoménů.

1.2.1. Tři sémantické teorie

Morris (1946) říká, že sémantika je odvětvím sémiotiky, které se zabývá „označováním“ (*signification*) znaků. My však víme, že sám Morris rozlišuje „significatum“ a „denotatum“. Tak je třeba vždy říci, zda mluvíme o sémantice jako o teorii systému označování, nebo jako o teorii aktů odkazování či zmiňování – což jsou procesy komunikace. Takzvaná

strukturální sémantika se zabývá významem, tj. teorií označování, zatímco anglosaská filozofie jazyka mluví o sémantice jako o pravdivostně podmínkovém přístupu k výrokům. Tyto dva přístupy je třeba pečlivě odlišit, byť v liberálnějším pojetí sémantiky by se mohly objevit oba.

Navíc sémantika pravdivostních podmínek pokrývá dvě různé problémy nebo fenomény: věty, jež jsou pravdivé na základě sady významových postulátů, a věty, které jsou pravdivé na základě toho, že něco nějak skutečně je. A tak na jedné straně vyjádření

- (1) Všichni svobodní mládenci jsou muži.
- (2) Všichni muži mají dvě nohy.

se pokládají za pravdivá na základě významových postulátů předpokládaných daným systémem označování (nezávisle na skutečnosti, že podle starobylé tradice je věta (1) pravdivá analyticky, zatímco věta (2) synteticky). Na druhé straně věty

- (3) Toto je tužka.
- (4) Tato tužka je černá.

jsou pravdivé pouze tehdy, pokud jsou proneseny za určitých okolností, kdy předmět, na který ukazujeme, je tužka a je černý.

Existují dvě oblasti sémantiky pravdivostních podmínek: jedna studuje požadavky, které musí určitý výrok splňovat, aby byl (logicky či sémanticky) pravdivý nebo nepravdivý na základě systému významových postulátů, druhá zkoumá požadavky, které musí určitý výrok splňovat, aby byl (fakticky) pravdivý nebo nepravdivý na základě toho, jak se věci skutečně mají.

Vidíme tedy, že existují přinejmenším tři druhy teorií, které lze označit jako „sémantika“, jmenovitě:

- (i) teorie významu neboli teorie sémantické kompetence neboli kognitivní sémantika;
- (ii) teorie pravdy pro neindexické výrazy nebo pro věcně pravdivé výroky;
- (iii) teorie pravdy pro indexické výrazy, jako jsou akty zmínění (další rozlišení viz Eco 1976: 3.1 a 3.2).

Žádná z těchto tří verzí sémantiky se neobejde bez pragmatického rozměru.

Teorie (iii): Musíme souhlasit se Strawsonem (1950), když říká, že „výraz nezmiňuje ani neodkazuje, pouze může být k takovému účelu použit“. Jestliže se zdá evidentní, že „o indexické výrazy se standardně stará aparát pravdivostních podmínek“ (Gazdar 1979: 2), je stejně tak evidentní, že pravdivost indexických výrazů závisí na okolnostech promluvy, na charakteru mluvčího i adresáta (osobní zájmena), stejně jako na charakteru předmětu, na který se ukazuje. Pragmatický problém deixe tak stojí v samém jádru toho údajně nejvíce antipragmatického druhu sémantiky. V důsledku toho jsme byli svědky Montagueova pokusu rozšířit pravdivostně podmínkový přístup na formální jazyk obsahující indexické termíny.

Pragmatický rozměr nemůže ignorovat ani nedávná teorie rigidní designace, kterou je třeba zařadit rovněž pod hlavičku teorie (iii), protože spojuje podmínky použití vlastního jména s původním indexickým vztahem mezi tímto jménem a exemplářem přirozeného druhu. Teorie rigidní designace předpokládá, že jména jsou přímo napojena na podstatu přirozených druhů, jež označují, a takovou podstatu chápe jako pevné jádro ontologických vlastností, které dokáží přestát jakoukoli hrozbu zpochybnování faktů. Zdá se, že tím neústupně vylučuje veškerou znalost kontextu. Jenže abychom vůbec mohli tato jména správně používat, potřebujeme určitý kulturní řetězec, řetězec *ústně předávaných informací* (tento aspekt popisuje teorie značně mlhavě), díky němuž si můžeme být jisti, že jméno používáme tak, jak bylo ustaveno při jeho křestním obřadu. Jediným způsobem, jak učinit teorii rigidní designace pochopitelnou, anebo z ní alespoň udělat soudržný příběh, je vzít pragmatický rozměr jako danost. Ale aby teorie mohla vyřešit svůj sémantický problém, měla by naopak zaručovat teoretický základ pragmatického rozměru. Pokud by teorie už dříve řekla, co je onou přenášenou podstatou, pak by mohla ignorovat proces, jímž se tato podstata přenáší. Ale vzhledem k tomu, že definice podstaty je identifikována jako to, co v průběhu přenosu přežije, pak by měla teorie aspoň zevrubně popsat tento proces. Dostáváme se zde do neřešitelného bludného kruhu: Teorie není ani sémantická, ani pragmatická, nýbrž, jak se domnívám, zůstává úžasným mytickým příběhem o původu jazyka.

Kauzální teorie vlastních jmen by mohla fungovat pouze tehdy, pokud (i) bychom připustili, že je možné se naučit a předávat dál jméno objektu *x* přímou ostenzí, a (ii) tato ostenze by se děla přímo před objektem, jenž by byl schopen přežít svého pojmenovatele. Tak si lze představit osobu, která pod Mount Everestem řekne osobě *b*: *Rozhodl jsem se pojmenovat tuto horu Everest*. Osoba *b* pak řekne osobě *c*: *Toto je Everest*, a *c* předá tuto informaci *d*, přičemž celý proces takto pokračuje po staletí ... Ale i v tomto případě do celého procesu proniká pragmatický prvek – je totiž nutné použít indexických rysů a mluvčí i adresát musejí stát přímo před horou. Navíc takové vysvětlení vylučuje ty případy, kdy nějaký cestovatel vypráví o tom, že Mount Everest viděl nebo o něm slyšel vyprávět. Stále by však bylo možné říci, že existuje určitá kauzální spojitost, jež determinuje přenos jména. Ale co se stane, když někdo pojmenuje lidského jedince, řekněme třeba Parmenida? V okamžiku Parmenidovy smrti je kauzální řetězec najednou přerušen. Od tohoto bodu mluvčí *w*, který sděluje adresátu *y* něco o Parmenidovi, musí obrázek obohatit o jisté jednoznačné popisy (například *filosof, který prohlásil, že nic se nehýbe, syn toho a toho, který zemřel včera*). Mluvčí *y* se musí naučit používat jméno Parmenidés podle sady kontextových instrukcí, jež mu poskytl *w*, a je nucen se uchýlit ke kontextovým prvkům pokaždé, když se chce ujistit, zda se jméno používá ve správném smyslu: *Parmenidés? To myslíte toho filozofa?* Je pravda, že instrukce, které *y* poskytl *w*, „způsobují“ určitou kompetenci adresáta, nicméně z této perspektivy je každá teorie jazyka kauzální. Jelikož si jazyk osvojujeme, pak nepochybně každá matka „způsobuje“ to, že její dítě se učí jazyku, stejně jako slovník „způsobuje“ to, že jeho uživatelé se učí, jak používat slova. Podobně americká ústava „způsobuje“ skutečnost, že všichni občané Spojených států znají svá práva a povinnosti. Ale právě tato podoba nefyzické a nepřímé kauzality volá po pragmatickém vysvětlení celého procesu.

Teorie (ii): Dvě stránky za návrhem první definice pragmatiky Morris (1938: 7) píše:

V procesu sémiózy ... máme-li nositele znaku jako objekt reakce, pak organismus očekává určitou situaci a na základě tohoto očekávání se může částečně připravit na to, co se může dít. Reakce na věci prostřednictvím znaků je tak biologicky pokračováním stejného procesu, ve kterém u vyšších živočišných forem převážil v chování smysl pro odstup nad smyslem pro tělesný dotyk ...

Z tohoto pohledu se některé dříve použité termíny jeví v novém světle. Vztah nositele znaku k jeho designatu je aktuálním zohledněním v chování interpreta třídy věcí na základě reakce na nositele znaku, a takto zohledněna jsou designata. Sémantické pravidlo má jako svůj korelát v pragmatickém rozměru zvyk interpreta používat nositele znaku za jistých okolností a naopak očekávat, že když bude znak použit, budou vnější okolnosti právě takové. Pravidla pro utváření a transformaci odpovídají aktuálním kombinacím a přeměnám znaků, které interpret používá, anebo dohodám pro použití znaků, které si stanovil stejným způsobem, jakým se pokouší záměrně kontrolovat ostatní druhy chování vůči osobám a věcem. Nahlíženo z pragmatické perspektivy, jazyková struktura je systémem chování: analytickým větám odpovídají vztahy mezi reakcemi na znaky a obsáhlejšími reakcemi na znaky, jejichž jsou segmenty; syntetickým větám pak odpovídají ty vztahy mezi reakcemi na znaky, které nejsou vztahem části k celku.

Tato slova považuji za velice důležitá, i když je zbavíme jejich behavioristického rámce. Ukazují, jak silně je pragmatický přístup propojen se sémantikou pravdivostních podmínek neindexických výrazů. Morris byl skutečně průkopníkem, když se rozhodl z pragmatického hlediska přistoupit i k věhlasnému rozlišení mezi analytickými a syntetickými větami. Přitom pojem analytičnosti je tím nejsilnějším argumentem, který může sémantika pravdivostních podmínek použít na podporu tvrzení o nezávislosti na takzvané znalosti světa, znalosti pozadí, encyklopedických informacích, kontextech, okolnostech apod. Sémantika pravdivostních podmínek, jež proti sobě staví čistou slovníkovou či lexikální znalost a jakýkoli jiný druh nabyté schopnosti, může předpokládat, že „pragmatika má jako své téma ty aspekty významu promluvy, které nelze vysvětlit přímým odkazem k pravdivostním podmínkám vyřčených vět“ (Gazdar 1979: 2).

Nedostatečnost takového rozlišení skvěle ukázal Quine ve svém eseji „Dvě dogmata empirismu“ (1951). Analytické pravdy, stejně jako syntetické, závisejí na systému kulturních předpokladů, tj. představují odolnější, avšak rozhodně nikoli věčné jádro systému společenských očekávání. Je zajímavé si povšimnout, že stejné tvrzení se objevuje na stránkách *Základů teorie znaků*, které jsem právě citoval.

Teorie (i): Celá druhá část tohoto eseje se bude zabývat tím, v jakém smyslu se teorie významu nemůže vyhnout pragmatickému rozměru.

1.2.2. Pragmatika mezi označováním a komunikací

I pragmatika přijímá jako samozřejmou řadu prvků, které – ačkoli se týkají vztahů mezi znaky a jejich mluvčími či adresáty a ačkoli jsou pro proces komunikace vysoce relevantní – závisejí na předchozím sémantickém pravidle. Vezměme si následující dvě věty, které analyzoval Gazdar (1979: 3):

- (5) Tomův pejsek zakousl Janě králíčka.
- (6) Tomův pes zakousl Janě králíka.

Ideální mluvčí-adresát se dovítí, že autor věty (5) je buď dítě nebo někdo, kdo předstírá, že je dítě, ovšem takový dohad nezávisí na okolnostech promluvy. Nehledě na to každá sémantická teorie, jež se považuje za schopnou vysvětlit rozdíl mezi větami (5) a (6), to může učinit pouze tehdy, pokud mezi svými sémantickými nástroji vyjmenuje rovněž pomůcky, které nějakým způsobem popisují status (ať už jde o věk, pohlaví nebo společenskou roli) ideálního mluvčího dané lexikální jednotky.

Měli bychom si představit dva rozdílné pragmatické přístupy: pragmatiku označování (jakým způsobem v sémantickém systému reprezentovat pragmatické fenomény) a pragmatiku komunikace (jak analyzovat pragmatické fenomény, které se odehrávají v průběhu procesu komunikace). Fenomény jako textová koreference a koherence, téma, odkaz k sadě znalostí idiolekticky postulovaných textem jako odkaz k fikčnímu světu, konverzační implikatura a mnoho dalších se týkají aktuálního procesu komunikace a nemůže je předvídat žádný systém označování. Jiné fenomény, jako presupozice, předvídaní normálních kontextů, pravidla pro podmínky vhodnosti apod. mohou být použity, jak uvidíme, při studiu kódovaného systému označování, k jehož popisu se sémantické i pragmatické přístupy nerozuzlitelně propojují.

2. SÉMANTIKA NA CESTĚ K PRAGMATICE

Nejzajímavější příklady sémiotického výzkumu v posledním desetiletí představují teorie, které se pokoušejí navrhnout encyklopedický model

pro reprezentaci významu. Tyto pokusy stojí nejen proti čistě slovníkovému modelu, nýbrž též proti ztotožňování pole sémantiky s polem sémantiky pravdivostních podmínek. Je evidentní, že žádný z těchto pokusů nelze realizovat jednoduše tak, že by se do rámce sémantické teorie vložila značná část pragmatických fenoménů.

Levinson (1983) říká, že až do roku 1955 byla pragmatika praktikována, aniž by byla takto pojmenována. Obecně lze říci, jak postřehl jako první Morris (1938: 5), že neustálé odkazování k interpretovi a interpretaci je běžné už v klasické definici znaku. Řeckou i latinskou rétoriku, stejně jako celou jazykovou teorii sofistů, lze považovat za jistou formu diskurzivní pragmatiky. Dokonce i v těch nejabstraktnějších klasických definicích označování se vyskytují pragmatické prvky: od Aristotela po Augustina a další bere každá definice znaku v úvahu nejen vztah mezi výrazem a obsahem, ale rovněž mezi výrazem a myšlenkovou reakcí interpreta. Abélard pečlivě zkoumá problém, jak v daných kontextech zbavit význam dvojznačností, a otázka intence mluvčího je častým tématem středověké teorie znaků od Augustina až po Rogera Bacona. Ockham přišel s několika matoucími poznámkami o znalosti pozadí, kterou disponuje interpret ikonických znaků (jak lze rozpoznat ikoničnost sochy, když neznáme model, který tato socha znázorňuje?). První knihy Lockova *Eseje o lidském rozumu* se zabývají vztahem mezi termíny a idejemi, kniha nazvaná „O slovech“ pak řeší problém společenského užití jazykových termínů.

Schlieben-Lange (1975: 2) počítá mezi předchůdce pragmatické lingvistiky nejen Peirce s Morrisem, ale rovněž Meada, Vídeňský kroužek, filozofii běžného jazyka, Wittgensteina, Apela, Habermase, mnoho marxistů typu Klause, symbolický interakcionismus, nemluvě o Austinovi, Ryleovi, Griceovi či Searleovi.

A tak poslední obrat v sémantických diskusích, navozený rozdílnými, leč v zásadě slučitelnými pokusy poskytnout modely pro encyklopedickou reprezentaci významu, nepředstavuje revoluci ve vědeckém paradigmatu, nýbrž spíše se jeví jako návrat k samotným kořenům filozofie jazyka. Všechny tyto příklady nějak uvádějí do sémantického rámce pragmatické prvky.

Pokud chceme načrtnout liberální pojetí sémantiky, je třeba začít u liberálního pojetí pragmatiky. Vezměme si třeba to, co navrhuje Bar-Hillel (1968). Podle něj se pragmatika zabývá nejen fenoménem

interpretace (znaků, vět nebo textů) a indexických výrazů, ale rovněž „zásadní závislosti komunikace v přirozených jazycích na mluvčím a adresátovi, jazykovém kontextu a mimojazykovém kontextu, na dostupnosti znalosti pozadí, na ochotě vytvořit si znalost pozadí, stejně jako na dobré vůli účastníků komunikačního aktu“ (s. 271).

Některými z fenoménů uváděných Barem-Hillelem se pravděpodobně zabývají i jiné disciplíny. Při pohledu na bibliografii je nicméně zjevné, že mnohé z nich se staly předmětem liberálních sémantických teorií, stejně jako nového odvětví sémiotiky nazývaného textová nebo diskurzivní sémiotika.

2.1. INTERPRETACE

Prvním příkladem liberální sémantiky je Peirceova teorie významu (jako „bezprostředního objektu“) a *interpretantů*. V rámci Peirceovy filozofie neomezené sémiózy platí:

- (i) každý výraz musí být interpretován jiným výrazem, a tak dále až donekonečna;
- (ii) samotná aktivita interpretace je jediným způsobem, jak definovat obsah výrazů;
- (iii) v průběhu tohoto sémiótického procesu *roste* společensky uznávaný význam výrazů interpretacemi v různých kontextech a v různých historických souvislostech;
- (iv) úplný význam znaku může být pouze historickým záznamem pragmatické práce, jež doprovázela každý kontextový výskyt tohoto znaku;
- (v) interpretovat znak znamená - ideálně - předvídat všechny možné kontexty, do nichž lze tento znak vložit. Peirceova logika příbuzností transformuje sémantickou reprezentaci termínu v potenciální text (každý termín je rudimentární propozicí a každá propozice je rudimentárním argumentem). Jinými slovy, sémém je virtuální text a text je virtuální sémém.

2.2. DEIXE

Peirce ovšem dodává, že logika příbuzností (tj. kontext; proto textově orientovaná sémantika) může být vyvinuta nejen pro kategorematické, nýbrž i pro synkategorematické termíny, jako jsou předložky a příslovce.

S touto myšlenkou přišel jako první Augustin (*De Magistro*) a v nedávné době o ní uvažovali i současní autoři, například Leech (1969) a Apresjan (1962).

Ve své starší knize (Eco 1976: 2.11.5 a 1984: 2.3) jsem navrhl sémantický model pro reprezentaci ideálního obsahu indexů (ať už jde o slova, gesta nebo obrazy) v ideální situaci aktuální reference.

2.3. KONTEXT A OKOLNOSTI

Kontextově orientovaná sémantika často nabývá podoby instrukční sémantiky (viz Schmidt 1973; pro vztah mezi pragmatikou a instrukční sémantikou viz Schlieben-Lange 1975). Viz rovněž Greimas (1973), podle něhož je daná sémantická jednotka, jako například „rybář“, ve své samotné sémémické stukturu potenciálním narativním programem: „Le pêcheur porte en lui, évidemment, toutes les possibilités de son faire, tout ce que l'on peut s'attendre de lui en fait de comportement; sa mise en isotopie discursive en fait un rôle thématique utilisable pour le récit ...“* (s. 174).

Ve svých dřívějších pracích (1976) jsem navrhoval odlišit kontext od okolnosti. Kontext je prostředí, ve kterém se daný výraz objevuje po boku ostatních výrazů náležících do stejného systému. Okolnost je externí situace, ve které se může vyskytnout výraz se svým možným kontextem. Později (1979) jsem definoval kontext jako řadu možných ideálních textů, jejichž výskyt může sémantická teorie pro daný výraz předvídat, přičemž pojem ko-text jsem vyhradil pro skutečné prostředí výrazu v průběhu aktuálního procesu komunikace. Tak bych řekl, že výraz *přikazuji vám* se může normálně vyskytnout v kontextech (nebo třídách textu), v nichž je odesílatel vzhledem k adresátovi charakterizován nadřazeným postavením nebo v nichž platí stejné společenské vztahy, a že se vyskytuje v ko-textu toho a toho románu.

V Eco 1976 (2.11) jsem načrtl sémantický model, který má předvídat rozdíly ve významu, jež závisejí na možných obvyklých kontextech a okolnostech; v Eco 1984 (2.3.1) jsem se pokusil o reprezentaci propozic a adverbí, u nichž jsou kontextové výběry v interakci s tématem

* „Rybář v sobě zjevně nese všechny možnosti své činnosti, vše, co je možné čekat od jeho chování; jeho vložení do diskurzivní izotopie z něj činí tematickou roli, která může být využita pro vyprávění ...“

(jakožto kontextový dohad, který sémantická teorie nemůže předvídat, ovšem v ideálním případě musí vzít v potaz).

Rovněž Greimasův (1966) pojem „classème“ obohacuje sémantické reprezentace o kontextový výběr.

2.4. PODMÍNKY VHODNOSTI A ILOKUČNÍ SÍLA

V rámci generativní sémantiky pocítovalo mnoho autorů potřebu poskytnout kontextově orientovanou reprezentaci. Lakoff (1975) říká, že podmínky vhodnosti musejí být dány jako významové postuláty, například:

žádost (x,y,P) - pokus (x,způsobit(y, P))

Další podmínky vhodnosti lze sémanticky zaznamenat. Například v reprezentaci slovesa typu *nadávat* by měl být registrován pragmaticky orientovaný indikátor typu „M>A“, kde M je mluvčí, A adresát a znaménko > označuje vztah společenské nadřazenosti, neboli je to hierarchický operátor.

2.5. KONTEXTOVÉ ROLE

Fillmoreova pádová gramatika uvádí do lexikální reprezentace takové „pády“ jako činitel, cíl, nástroj, výsledek apod., a tak od samého počátku spojuje interpretaci lexikální jednotky se současným výskytem kontextu. Tento kontext je přitom vlastně dán systematickou reprezentací významů, tudíž nezávisí na pouhé mimolexikální znalosti světa. Jinými slovy, *obecná schémata znalosti světa* jsou předpokládána jako část lexikální informace. Do stejné myšlenkové linie lze zařadit sémantické modely, s nimiž přišel Bierwisch (1970 a 1971), například reprezentaci slova *zabít*:

X_s způsobit (X_d změnit (- neživu X_d)) + (oživit X_d)

V dalším vývoji může takováto reprezentace zachycovat rozdíl mezi „zabít“ a „spáchat atentát“ - stačí, když bude zavedena ideální podmínka vhodnosti, jež zakotví politickou úlohu X_d .

2.6. PRESUPOZICE

Presupozice byly dlouho pokládány za fenomén, který nelze vysvětlit reprezentací významu. Fillmore (1971) ukázal, jak je možné zazname-

nat presupozice v rámci sémantické reprezentace sloves úsudku. V textu napsaném společně s Patrizií Violiovou (Eco a Violi 1987, zde jako kapitola Presupozice) rozlišujeme tři druhy presupozic: existenční, souběžné s textem a presupozice p-termínů.

V případech existenčních presupozic se zdá neudržitelné tvrdit, že věta

(7) Potkal jsem Mariina syna.

„presuponuje“, že v nějakém možném světě žije osoba jménem Marie a že tato osoba má syna. Takzvané existenční presupozice nemají nic společného se systémy označování. Zcela jistě však souvisejí s procesy komunikace a mohou být nahlíženy sémantikou reference nebo zmiňování v tom ohledu, že implicitně tvrdí, že něco je tak a tak. Na základě konverzačního předpokladu, že se mluvčí vzájemně zavazují říkat pravdu nebo alespoň mluvit o něčem (ať už o věci, nápadu nebo myšlence), věta (7) *postuluje* aktuální existenci Marie a jejího syna v nějakém možném světě a adresát je zavázán brát jejich existenci jako fakt až do okamžiku, kdy bude možné dokázat, že mluvčí hovořil nepřipadně (eufemisticky řečeno). Vlastně je velice nepravděpodobné, že by někdo na tuto větu reagoval větami (8) nebo (9):

(8) Ale žádná Marie neexistuje!

(9) Nepotkal jsi nikoho, protože Marie žádného syna nemá!

Naopak, je značně pravděpodobnější, že člověk bude reagovat větami (10) nebo (11):

(10) Kdo je Marie?

(11) To jsi asi potkal někoho jiného. Marie žádného syna nemá.

Presupozice souběžné s textem jsou produkovány textovou strategií *ad hoc* a platí pouze v rámci daného textu.

Naopak teorie významu může vysvětlit *p-termíny* (v naší analýze to byla výlučně slovesa), tj. výrazy, v nichž je presupozice součástí jejich kódovaného obsahu a jejichž reprezentace může rovněž předvídat výsledek testu negací. Myslíme si, že náš sémantický model může vysvětlit různé typy sloves (například slovesa úsudku, slovesa faktivní,

přechodová, propozičních postojů, implikativní slovesa), která byla až dosud analyzována podle nehomogenních kritérií. Tento model pro reprezentaci p-termínů uvažuje o:

- (i) subjektivém operátoru S, který může nabývat podob $S_1 \dots S_n$, kdy S jsou různé aktanty neboli role, ovšem nikoli nutně různí aktéři;
- (ii) sadě sémantických primitivních prvků (které by měly být sémanticky definovány různými hesly encyklopedie);
- (iii) aktuálním světě W_o ;
- (iv) jakémkoli možném světě W_j ;
- (v) čase promluvy t_o a časových stavech t_j , které předcházejí nebo následují po čase promluvy (čas promluvy je vyjádřen slovesným časem p-slovesa);
- (vi) objektu O jakožto předmětu akce vykonané primitivním predikátem, tj. co subjekt má udělat, chtít, vědět atd.

Tak například sémantická reprezentace slovesa *podářit se* (nebo alespoň část sémantické reprezentace, jež vysvětluje, proč má výraz presupoziční charakter) vypadá víceméně takto:

[S W_o, t_o , POKUSIT SE (S W_o, t_o , ZPŮSOBIT (O W_j, t_j STÁT SE O W_o, t_o))
a OBTÍŽNÉ (O W_j, t_j STÁT SE O W_o, t_o)] S W_o, t_o ZPŮSOBIT (O W_j, t_j
STÁT SE O W_o, t_o)

Presupoziční [P] je taková, že (i) subjekt se ve svém aktuálním světě a časovém stavu předcházejícím času vyjádřenému slovesným časem p-termínu pokusil změnit stav možného světa svých tužeb do stavu aktuálního a (ii) tento projekt byl vnímán jako obtížně realizovatelný. Tvrzený obsah zní, že témuž subjektu se podařilo projekt realizovat. Negace p-termínu, jako ve větě (12)

(12) Nepodařilo se mi chytit vlak.

nepopírá presupoziční, tj. že subjekt *chtěl* udělat něco *obtížného*.

Taková reprezentace nemůže předpovídat ko-textové strategie založené na porušení pravidla, ale může nám pomoci pochopit, jak se

odehrávají jisté fenomény pragmatiky komunikace. Vezměme si tento příklad: Matka chce, aby si její syn přestal hrát s míčem, protože by mohl rozbít okno. Chlapec však matčiny výzev nedbá, s míčem si hraje dál a nakonec okno skutečně rozbije. Matka mu řekne: *Tak se ti to okno konečně podařilo rozbít!* Kdyby chlapec disponoval vyspělými sémantickými a metajazykovými schopnostmi, mohl by své matce říci, že sloveso *podařit se* používá nesprávně, neboť situace nebyla taková, jakou presuponuje toto sloveso (tedy chlapec se nepokusil rozbít okno a čin nebyl ani zdaleka tak obtížný). Strategie matky je nicméně obvykle úspěšná, protože vyřčením této věty *postuluje* presupoziční, jež by jakoby měla být přijata za samozřejmou, a ve svém dítěti tak probouzí pocit viny. Použitím p-termínu (v nevhodné situaci) matka svou perlokuční strategií nutí dítě přijmout p-termín jako použitý vhodným způsobem, a tím jej zavazuje přijmout všechny presupoziční, které tento termín postuluje.

Zdá-li se vám taková strategie příliš sadistická (Bateson by opáčil, že vůbec sadistická není), vezměme si obyčejný případ konverzačního vtípu. John říká: *Smithovi se líbila má přednáška*. Tom mu odpoví: *Tak to je mi tě líto ...* John buď odpoví, že presupoziční *lítosti* je to, že adresátovi se přihodila nějaká nehoda, a že tudíž v tomto případě není možné toto sloveso použít, anebo přijme Tomovu rétorickou strategii a pochopí, že podle Toma je Smith hlupák. Implikace je úspěšná, neboť postuluje jako komunikačně nezpochybnitelnou presupoziční, kterou systém označování vždy registroval jako nezpochybnitelnou ve všech případech, kdy byl daný p-termín vhodně používán.

2.7. ZÁKLADNÍ ZNALOSTI

U základních znalostí – tolik zdůrazňovaných Bar-Hillelem jako pragmatický fenomén – se nepochybně vyskytují případy textové interpretace, u nichž idiolektická znalost světa na straně adresáta nemůže být předvídána žádnou sémantickou reprezentací. Vezměme si příklad ironie jako svého druhu implikatury. Aby byl zaručen komunikační úspěch ironické věty *p*, musí odesílatel předpokládat, že adresát ví, že *p* není pravda. Toto je typický případ komunikačního fenoménu, který nedokáže zvládnout žádná sémantická teorie. Studie umělé inteligence však přesvědčivě ukázaly, že existují jisté rámce, scénáře nebo cíle,

kteří lze zaznamenat jako součást průměrné kompetence společenské skupiny. V tomto smyslu mohou být tyto rámce zaznamenány ideální encyklopedií a jsou skutečně zaznamenány jako část sémantické kompetence inteligentního stroje (viz Petöfi 1976a, Schank 1975 a 1979, Schank a Abelson 1977, Minsky 1974 a další).

Jiným pokusem zaznamenat část základních znalostí jako součást sémantické kompetence je pojem „stereotypu“ u Putnama 1975 a v propracovanější, úplnější a ambicióznější podobě v celém díle Petöfiho a v Neubauerovi a Petöfim 1980.

Všechny studie, které jsem zde krátce a jen letmo načrtl, určitým způsobem vkládají pragmatiku do rámce encyklopedicky orientované sémantiky. Není třeba říkat, že v tomto bodě by bylo naivní pokoušet se rozhodnout, kdy sémantika „požír“ pragmatiku a kdy je tomu opačně. Byla by to pouhá nominalistická otázka, která by měla význam maximálně při akademických půtkách a soubojích o granty. Já bych prostě řekl, že zde stojíme před novým, sjednoceným přístupem k dialektice mezi označováním a komunikací.

3. JMÉNA, VĚCI A ČINY: NOVÁ VERZE STARÉHO MÝTU

Umělé oddělení třech oblastí sémiotiky je po mém soudu pozůstatkem dlouhé věky vyprávěného mýtu o Adamovi. Jestliže každé vědě dominuje vlivná metafyzika, pak perverzní sémantice dominovalo a stále dominuje zjednodušené mytologické vyprávění o původu jazyka.

Podle tohoto mýtu Adam (anebo v řecké verzi původní *nomothétes*, čili „ten, který dává jména“) pohlížel na věci a dával jim jména. Komická situace prvního člověka sedícího pod stromem, ukazujícího prstem na rostliny či zvířata kolem sebe a prohlašujícího *Ty budeš sedmikráska, tohle bude krokodýl* nabyla na dramatickosti v okamžiku, kdy první filozofové jazyka museli rozhodnout, zda tato jména byla dána na základě konvence nebo přirozenosti věcí. Zvolit Nomos proti Fýzis znamenalo ignorovat všechny případy onomatopoií, nemluvě o syntaktickém ikonismu. Zvolit Fýzis proti Nomos znamenalo přehlížet všechny případy nápadné arbitrárnosti, tj. většinu lingvistických termínů.

Jak jsem v tomto textu už řekl, liberální sémantika analyzuje výrazy podle primitivních částic pouze jako *extrema ratio* a jako stručný

nástroj umožňující ekonomičnost. Jinak takové definice jako „tygr = masožravý savec anebo velká žlutá pruhovaná kočkovitá šelma“ jsou brány vážně pouze v akademických kruzích. Liberální sémantika může nabídnout rámce a schémata jednání jen potud, pokud bude brát v úvahu pragmatický rozměr.

Podle Peirceova slavného příkladu (Peirce 2.330) je *lithium* definováno nejen svou pozicí v periodické tabulce prvků a protonovým číslem, nýbrž rovněž popisem operací, které je třeba provést, aby vznikl exemplář tohoto prvku. Peirceova definice je textově orientovaná, protože zároveň předvídá možné kontexty, ve kterých se může výraz *lithium* vyskytnout. Pokud bychom připustili, že Adam znal a pojmenoval *lithium*, pak jsme nuceni konstatovat, že udělal víc, než že jen přidělil jméno věci. Daný výraz vymyslel jako určitý „věšák“, na nějž je možné zavěsit řadu popisů, a tyto popisy zobrazovaly, společně se sekvencí činností, které s *lithiem* a na *lithiu* provedl, řadu kontextů, ve kterých se setkal s *lithiem* nebo očekával, že se s ním setká.

Podle mé revidované verze mýtu Adam nepohlížel na tygry jako na pouhé individuální exempláře určitého přirozeného druhu. Viděl nějaká zvířata obdařená jistými morfologickými vlastnostmi, jež byla v interakci s ostatními zvířaty a se svým přirozeným prostředím. Poté konstatoval, že subjekt *x*, obvykle jednající proti jiným subjektům, aby dosáhl svých cílů, a obvykle se ukazující za takových a takových okolností, byl pouze součástí příběhu *p* – přičemž tento příběh byl neoddělitelný od subjektu a subjekt byl nepostradatelnou součástí příběhu. Pouze v této fázi znalosti světa mohl být subjekt *x* v činnosti pojmenován *tygr*.

Ve světle této verze mýtu můžeme lépe pochopit argumenty, které Platón uvádí v *Kratylovi* na podporu motivovaného původu jmen. Všechny jeho příklady motivace se týkají pouze způsobu, jímž slova reprezentují nikoli samotné věci, nýbrž výsledky určitého jednání. Vezměme si například Jupitera. Platón říká, že záhadný rozdíl mezi nominativem a genitivem ve jméně *Zeus - Dia* pochází ze skutečnosti, že jméno bylo syntagmatem vyjadřujícím obvyklou činnost krále bohů: „*dí ón zen*“ - „ten, skrze něhož je dáván život“.

Podobně člověk, *anthropos*, je Platónem vnímán jako zkomolení předchozího syntagmatu označujícího *toho, kdo je schopen posoudit to, co viděl*. Rozdíl mezi člověkem a zvířetem je v tom, že člověk nejen vnímá,

nýbrž i uvažuje, přemýšlí o tom, co viděl. Ocitáme se v pokušení vzít Platónovu etymologii vážně, když si vzpomeneme, že Tomáš Akvinský o klasické definici člověka jako rozumného zvířete tvrdil, že „rozumný“ (*differentia* odlišující člověka od všech ostatních druhů smrtelných zvířat) není atomický akcidens, jak byl obvykle chápán. Je to jméno, které dáváme posloupnosti dějů nebo chování, skrze které se dohadujeme, že lidské bytosti mají jistou jinak nepostřehnutelnou a zásadně neznámou substanciální formu. Zjišťujeme, že lidské bytosti jsou rozumné, protože usuzujeme na přítomnost takové kvality – stejným způsobem, jakým na základě symptomů usuzujeme na určitou příčinu – z hodnocení lidských činností jako vědění, myšlení či mluvení (*Summa th.* I.79.8). Známe své lidské duchovní možnosti „ex ipsorum actuum qualitate“, neboli „prostřednictvím kvality činů, jejichž jsou původem“ (*Contra gentiles* 3.46; viz Eco 1984: 2.2.4).

Mýty jsou mýty, ovšem bez nich se neobejdeme. Já jsem zde jednoduše postavil špatný mýtus proti dobrému, v němž se při křtu nekřtí věci, nýbrž kontexty – nikoli jednotlivci, kteří pak mají procházet příběhy, o kterých jejich jméno nic neví, nýbrž příběhy, v jejichž světle můžeme najít definice identifikující jejich herce.

Doufám, že můj přepracovaný mýtus nebude považován za perverzní tak jako oddělené pseudovědy, jež jsem zde kritizoval. Chtěl jsem jen dát přijatelnou narativní podobu svému apelu na spolupráci mezi sémantikou, pragmatikou a textovou sémiotikou.

KAPITOLA XIV.

Presupozice

Ve spolupráci s Patrizií Violiovou

1. ÚVOD: PROBLÉM PRESUPOZIC

Navzdory četným analýzám, které byly v lingvistických kruzích vypracovány v uplynulých letech, zůstává pojem presupozice jedním z nejproblematictějších termínů lingvistického bádání.¹ Zdá se, že problémy při práci s presupozicemi pramení ze dvou rozdílných rovin: na jedné straně je to vymezení předmětu zkoumání, na straně druhé různá vysvětlení tohoto fenoménu.

Z hlediska vymezení předmětu zkoumání se presupozice jeví jako „vágní“ kategorie nebo jako zastřešující termín pro několik různých sémiotických fenoménů. V obyčejném jazyce je použití slova presupozice mnohem širší než v technickém smyslu. Technický koncept presupozice je omezen na jisté druhy dedukcí či domněnek, které jsou většinou zabudovány do výrazů a spojeny se zvláštními formálními rysy. Navíc je lze při použití specifického lingvistického testu (obvykle jde o test negací) snadno izolovat. Ale přestože toto první rozlišení mezi obyčejným a technickým užitím slova vymezuje oblast jeho použití, přičemž vylučuje všechny dedukce a dohady vycházející z obecné znalosti světa a ko-textových informací (viz níže), přesná definice problému není ani zdaleka jasná. V literatuře je s fenoménem presupozice spojován vysoký počet syntaktických struktur a lexikálních jednotek: